

J. Todorović, *KELTI U JUGOISTOČNOJ EVROPI*, Muzej Grada Beograda, Dissertationes t. VII, Beograd 1968, s. 180, rys. 31 w tekście (w tym 8 map), tablic LXIV, streszczenie w języku niemieckim.

W 1968 roku ukazała się monografia kultury celtyckiej na półwyspie Bałkańskim i w południowej Panonii pióra Jovana Todorovića. Tym większe jej znaczenie, że opracowano w niej materiały dotychczas bardzo słabo znane w literaturze dotyczącej okresu lateńskiego. Szczególnie drobiazgowo zostały potraktowane materiały pochodzące z północnej Serbii, wschodniej Sławonii i Wojwodiny, natomiast zabytkami z innych obszarów Półwyspu Bałkańskiego zajmuje się autor bardziej pobieżnie. Todorović od kilkunastu lat zbierał i opracowywał materiały kultury Skordysków, co znalazło między innymi wyraz w kilku artykułach dotyczących uzbrojenia celtyckiego na tym terenie¹.

Opierając się na dotychczasowych studiach poświęconych kulturze materialnej Skordysków, a także na wynikach swoich badań terenowych, opracował on monografię kultury tych plemion. W pracy uwzględnił liczne przekazy starożytnych dziejopisów, dotyczące plemion celtyckich żyjących na terenie dzisiejszej Jugosławii i Bułgarii, a także wszystkie rodzaje źródeł archeologicznych. Bardzo mała ilość materiału opublikowanego oraz słaby poziom wydawnictw, częste przedstawianie przedmiotów bez zespołów, w jakich występowały, stanowiły poważną trudność przy omawianiu tych źródeł. Dużą pomocą przy opracowywaniu chronologii były materiały z badanych po II wojnie światowej cmentarzysk w Rospi-Čurpiji, Karaburmie, Dalekovodzie k. Ritopeku.

Praca dzieli się na pięć części. Pierwsza obejmuje słowo wstępne autora, historię badań nad kulturą Skordysków oraz przebieg ekspansji plemion celtyckich z terenów nadreńskich do wschodniej i południowej Europy, przy czym przyjmuje on istnienie pięciu faz tej wędrówki. W następnym rozdziale autor przechodzi do scharakteryzowania źródeł archeologicznych oraz dokonuje analizy poszczególnych typów zabytków; omawia tu również kwestię zasięgu osadnictwa celtyckiego na Bałkanach i rozprzestrzenianie się celtyckich wpływów kulturowych. Ustosunkowuje się także do problematyki losów plemienia Skordysków w dobie po podboju rzymskim. W dwóch następnych częściach zajmuje się chronologią relatywną i absolutną kultury celtyckiej, podając przy tym swoją próbę klasyfikacji okresu lateńskiego na Półwyspie Bałkańskim. Ostatnią częścią pracy jest zakończenie, w którym podsumowane zostały wnioski wyciągnięte w toku omawiania poszczególnych zjawisk. Todorović podaje też katalog zabytków kultury lateńskiej ze

¹ *Dosadašnji nalazi keltskog oružja na teritoriji Srbije*, „Vesnik Vojnog Muzeja JNA”, z. 5 (część II), 1958, s. 24—35; *Prilog klasifikaciji i hronološkoj determinaciji keltskih kopalja*, „Vesnik Vojnog Muzeja JNA”, z. 10: 1964, s. 195—204; *Klasifikacija i hronološka determinacija keltskih maceva u južnoj Panoniji i severnom Balkanu*, „Archaeologia jugoslavica, t. VI: 1965; *Klasifikacija keltskih stitova otkrivenih u Donjoj Panoniji i na Balkanskom Poluostrvu*, „Vesnik Vojnog Muzeja JNA”, z. 11—12: 1966, s. 361—374; *Novi tip keltskog kratkog maca*, „Vesnik Vojnog Muzeja JNA”, z. 13—14: 1968, s. 343—346.

związłym ich opisem, dzieląc je na pochodzące z osad, cmentarzysk, skarbów i znalezisk luźnych.

W monografii tej w oparciu o źródła archeologiczne oraz o przekazy starożytnych dziejopisów Todorović omawia rozprzestrzenienie plemion celtyckich na Bałkanach i w południowej Panonii. Centrum osadnictwa Skordysków lokuje w widłach Sawy i Dunaju, we wschodniej Sławonii oraz między Cisą a Dunajem. Tereny te nazywa ziemią Wielkich Skordysków, w odróżnieniu od terenów Małych Skordysków, w skład których wchodziły według niego obszary na wschód od rzeki Morawy oraz południowa część Banatu. Zwraca też uwagę, że na prawym brzegu Dunaju przy ujściu Drawy mieszkały plemiona celtyckie z Kotliny Karpackiej.

Neguje możliwość istnienia stałego osadnictwa celtyckiego na terenie dzisiejszej Bośni. Materiały znajdowane tam są — jego zdaniem — wynikiem penetracji handlowej plemion celtyckich. Pobyt ludności celtyckiej w Tracji jest potwierdzony przez przekazy starożytnych historyków, lecz materiały archeologiczne z tego terenu są bardzo ubogie i wykazują duży wpływ kultury plemion trackich. Datuje on — podobnie jak i inni autorzy — upadek państwa Tile na schyłek III wieku p.n.e. Nie utożsamia jednak tego momentu z faktem opuszczenia przez Celtów tego regionu. Na podstawie stanowiska Topolnica k. Pazardzika oraz innych materiałów archeologicznych datowanych na II i I wiek p.n.e. podkreśla możliwość pozostania części ludności celtyckiej do początków naszej ery. Część z nich natomiast na przełomie III i II wieku p.n.e. wywędrowała na północ. Śladami ich wędrówki mogą być znaleziska z północno-wschodniej Bułgarii oraz Oltenu. Możliwe jednak, że materiały z tej części Bułgarii są wynikiem kontaktów handlowych między Małymi Skordyskami a mieszkającymi tu plemionami trackimi.

Następnym zagadnieniem, na które Todorović zwraca szczególną uwagę, to duży wpływ autochtonicznego podłoża na kulturę celtycką z terenów Półwyspu Bałkańskiego. Ten proces nie występował w jednakowym nasileniu we wszystkich regionach zajętych przez Skordysków, gdyż był uzależniony od koncentracji elementu celtyckiego. Podczas walk z Rzymianami podłoże iliryjsko-tracko-dackie wchłonęło Małych Skordysków, natomiast na pozostałych obszarach plemiona te przetrwały do III wieku n.e. Świadectwem tego są ciągłość użytkowania cmentarzysk w Karaburmie czy Dalekovodzie oraz różnego typu inskrypcje.

W konkluzji autor zwraca uwagę na różnice, jakie występują w rozwoju kultury materialnej i duchowej Skordysków w porównaniu z pozostałymi terenami Celtyki wschodniej. W dużym stopniu wynika to z wpływu miejscowego podłoża. To zróżnicowanie uniemożliwia zastosowanie ustaleń dokonanych przez J. Dechelette'a czy J. Filipa. Z tego powodu Todorović opracował nowy system chronologiczny dla południowej Panonii i Półwyspu Bałkańskiego. Okres lateński podzielony został na cztery fazy, a to: I — do 320 roku p.n.e.; II — od 320 do 280 roku p.n.e.; III — od 280 do 85 roku p.n.e.; IV — od 85 roku p.n.e. do 15 roku n.e. Przy wyróżnianiu tych faz oparł się na ważniejszych faktach historycznych w życiu tutejszej ludności celtyckiej. Pierwszą fazę reprezentują tu materiały wczesnolateńskie, które są jednak najczęściej importami. Druga faza, zaczynająca się około 320 roku p.n.e., to początek osadnictwa celtyckiego na tym terenie. Powolną stabilizację oraz rozwój kultury lateńskiej odnosi autor do III fazy. Następane dwie fazy to okres walki z wojskami rzymskimi, które ostatecznie podbiły te ziemie.

Omówiona praca poszerza znacznie wiedzę o kulturze celtyckiej Półwyspu Bałkańskiego, głównie dzięki zebraniu znacznego materiału w dużej części nie publikowanego. Wartość jej obniża jednak niestaranność opracowania, to jest wielka liczba błędów drukarskich, np. w odsyłaczach do literatury, w nazwach geogra-

